**ՄԱՐԳԱՐԻՏԱ ԱՇՈՏԻ
ՌՈՒԽԿՅԱՆ**

Արվեստագիտության դոկտոր, ՀՀ ԳԱԱ ԱԻ առաջատար գիտաշխատող
E-mail: margaritarukhkyan@gmail.com
Doi: 10.58580/18290019-2023.1.64-39

«Երաժշտական Հայաստան» ամսագրի խմբագրական խորհրդի
երաշխավորությամբ՝ Գոհար Կառլենի Շագոյանի՝ 12.5.2023 թ.,
ընդունվել է տպագրության՝ 24.6.2023 թ.,
ներկայացրել է հեղինակը՝ 20.2.2023 թ.

ԵՐՐՈՐԴԸ...

Ամփոփում

Արամ Խաչատրյանի 3-րդ Սիմֆոնիայի մասին մեր հոդվածն այդպես վերնագրվեց մերկողմից ընդգծելով խորհրդային երաժշտության մեջ դրա հայտնվելու փաստը, չնայած սկզբում կոմպոզիտորն իր ստեղծագործությունն անվանել է «Հանդիսավոր պոեմ», հետո Սիմֆոնիա-Պոեմ... Կոմպոզիտորը երկում արտահայտեց իր ամբողջ հպարտությունը, ֆաշիստական Գերմանիայի նկատմամբ հաղթանակ տարած խորհրդային ժողովուրդի հանդեպ: Նրա սիրտը չէր կարող զսպել այս զգացումների ահռելիությունը: Այն, ինչ անհրաժեշտ էր, վիթխարի սիմֆոնիկ ձևի գաղափարն էր՝ սիմֆոնիկ հնչողության բազմաշերտ աճով: Մեծ սիմֆոնիկ նվագախումբ, երգեհոն, տավիղներ, լարային քառյակ, տասնհինգ (հնարավոր է, քսան) մենակատար շեփորներ՝ սա էր սիմֆոնիայի գործիքային կազմը: Այո, Սիմֆոնիայում ամեն ինչ չափազանցված էր: Եվ դա չէր կարող չլինել: Սիմֆոնիան գրել է մի կոմպոզիտոր, ով խոր ու վեհ ընկալում էր իր դարաշրջանը՝ հիացած նրա հերոսներով: Բայց 1948 թվականն էր: Բոլշևիկների համամիութենական կոմունիստական կուսակցության Կենտկոմի որոշումը՝ նախագահությամբ Կենտկոմի քարտուղար Ա. Ա. Ժդանովը 1948 թվականի հունվարին կազմակերպեց խորհրդային երաժշտության գործիչների ժողովը: Փետրվարի 10-ին հայտնվեց Կենտրոնական կոմիտեի «Վ. Մուրադելիի «Մեծ բարեկամություն» օպերայի մասին» որոշումը: Ընթացքում բուռն քննադատության են ենթարկվել համաշխարհային համբավ վաստակած կոմպոզիտորները՝ Ս. Պրոկոֆևը, Ն. Մյասկովսկին, Դ. Շոստակովիչը, Ա. Խաչատրյանը: Քաղաքական փաստաթուղթը անխտիր նրանց մեղադրում էր «հակաժողովրդական ֆորմալիստական միտումի» հարմարվելու մեջ: Քննադատության առարկա են դարձել վերջին ստեղծագործությունները՝ Ս. Պրոկոֆևի՝ սոնատները, 5-րդ Սիմֆոնիան, Դ. Շոստակովիչի 8-րդ և 9-րդ Սիմֆոնիաները, Ա. Խաչատրյանի ստեղծագործությունները՝ Սիմֆոնիա-Պոեմ (3-րդ Սիմֆոնիա), թավջութակի Կոնցերտը, 2-րդ Սիմֆոնիան և նույնիսկ «Գայանե» բալետը: Խաչատրյանը սուր քննադատության է ենթարկվել՝ որպես Կոմպոզիտորների միության կազմկոմիտեի ղեկավարներից մեկը: Արամ Խաչատրյանի Սիմֆոնիա-պոեմը (3-րդ Սիմֆոնիա) գրվել է 1947 թվականին և առաջին անգամ հնչել է նույն համերգում Պրոկոֆևի 6-րդ Սիմֆոնիայի հետ միասին՝ 1947 թվականի դեկտեմբերի վերջին Լենինգրադում՝ Լենինգրադի ֆիլհարմոնիկ սիմֆոնիկ նվագախմբի կողմից՝ Ե. Մրավինսկու ղեկավարությամբ, և մի քանի օր անց Մոսկվայում՝ Կոնսերվատորիայի Մեծ դահլիճում: Երկար տարիների ընդմիջումից հետո Խաչատրյանի Սիմֆոնիա-պոեմը (3-րդ Սիմֆոնիա) Մոսկվայում հնչեց Մոսկվայի ֆիլհարմոնիկ սիմֆոնիկ նվագախմբի կատարմամբ՝ Կ. Կոնդրաշինի ղեկավարությամբ: Արամ Խաչատրյանը սիրում էր իր այս զավակին, որն այնքան անարժան քննադատության էր արժանացել: Սիմֆոնիայի չափազանցածված հնչեղությունը նա բացատրում էր սոցիալիզմ կերտող երկրի հերոսական իրականության իր ընկալմամբ և ֆաշիզմի ժանտախտը հաղթահարելու:

Բանալի բառեր. *Արամ Խաչատրյան, 3-րդ Սիմֆոնիա, կոմպոզիտոր, խորհրդային շրջան, ֆորմայիզմի շրջան, 60-ականներ, քննադատություն:*

Abstract

Doctor Scince [Arts], Leading Researcher of AI NAN RA ***Margarita Ashot Rukhkyan. - "The Third... ".***

In my article on Aram Khachaturians Third Symphony, entitled "The Third", I emphasize the significance of its emergence within Soviet music, although initially the composer called his work "Solemn Poem", then "Symphony-poem"... The composer expressed his profound pride for the Soviet people, who won a victory over fascist Germany. The symphony itself is characterized by its vastness, both in emotional depth and orchestration. Khachaturian envisioned a monumental symphonic structure, with meticulous attention paid to the symphonic sound. A large symphonic orchestra, an organ, harps, a string quartet, and fifteen (perhaps twenty) solo trumpets constituted the instrumental parts of the symphony. Indeed, everything about this symphony was excessive. And it could not have been otherwise. The symphony was a product of the composer's fervent engagement with and exaltation of his era, celebrating its heroes. However, it was the year 1948. In January of that year, the Resolution of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union (b), chaired by Secretary A. A. Zhdanov, organized a Meeting of Soviet Music Workers. Subsequently, on February 10, a resolution of the Central Committee addressing V. Muradeli's opera "Great Friendship" was issued. Meanwhile, renowned composers who had earned

global recognition - such as S. Prokofiev, N. Myaskovsky, D. Shostakovich, and A. Khachaturian - were subjected to loud criticism. The political document accused these composers of adhering to an "anti-national formalistic direction". Among the works subjected to criticism were Sergei Prokofiev's Sonatas and Fifth Symphony, Dmitri Shostakovich's Eighth and Ninth Symphonies, Aram Khachaturian's Symphony-poem (Third Symphony), Cello Concerto, Second Symphony, and even his ballet "Gayane". Khachaturian, in particular, faced sharp criticism as one of the leaders of the Organizing Committee of the Composers' Union. Khachaturian's Symphony-Poem (Third Symphony), composed in 1947, was premiered alongside Prokofiev's Sixth Symphony at the end of December 1947 in Leningrad by the Leningrad Philharmonic Symphony Orchestra under the direction of Ye. Mravinsky. Shortly after, it was performed in Moscow at the Great Hall of the Conservatory. After many years of break, Khachaturian 's Symphony-poem (Third Symphony) was performed in Moscow by the Symphony Orchestra of the Moscow Philharmonic Society conducted by K. Kondrashin. Aram Khachaturian held deep affection for this work, which was so unfairly criticized. He attributed the symphony's excessive resonance to his perception of the heroic reality of a nation constructing socialism and triumphing over the plague of fascism.

Key Words: *Aram Khachaturian, 3rd symphony, composer, Soviet period, period of formalism, 1960s, criticism.*

Абстракт

Доктор искусствоведения, ведущий научный сотрудник ИИ НАН РА ***Маргарита Ашотовна Рухкян.*** *- **"Третья... ".***

Так названа статья о Третьей симфонии Арама Хачатуряна, подчеркивая факт ее появления в советской музыке, хотя вначале композитор называл свое произведение "Торжественная поэма", потом Симфония- поэма... Композитор выражал в ней всю свою гордость за советский народ, одержавший победу над фашистской Германией. Его сердце не вмещало огромности этих чувств. Понадобилась идея грандиозной симфонической формы, с многократным увеличением симфонического звучания. Большой симфонический оркестр, орган, арфы, струнный квартет, пятнадцать (возможно и двадцать) солирующих труб, - таков был инструментальный состав симфонии. Да, в этой симфонии все было чрезмерным. И не могло не быть. Симфония писалась композитором, обостренно и возвышенно воспринимающим свою эпоху, преклоняющимся перед ее героями. Но шел 1948 год. Постановление ЦК БКП(б) под председательством секретаря ЦК А.А. Жданова в январе 1948 года организовало Совещание деятелей советской музыки. 10 февраля появилось постановление ЦК "Об опере "Великая дружба" В. Мурадели". Походя, громогласно были подвергнуты критике композиторы, заслужившие мировую славу - С. Прокофьев, Н. Мясковский, Д. Шостакович, А. Хачатурян. Политический документ огульно обвинял их в приспособленчестве к "антинародному формалистическому направлению ". Объектом критики стали последние произведения С. Прокофьева - сонаты, Пятая симфония; Восьмая и Девятая симфонии Д. Шостаковича, произведения А. Хачатуряна - Симфония - поэма (Третья симфония), Виолончельный концерт, Вторая симфония и даже балет "Таянэ ". Резкой критике был подвергнут Хачатурян как один из руководителей Оргкомитета Союза композиторов. Симфония-поэма (Третья симфония) Арама Хачатуряна была написана в 1947 году и впервые исполнена в одном концерте вместе с Шестой симфонией Прокофьева в конце декабря 1947 года в Ленинграде симфоническим оркестром Ленинградской филармонии под управлением Е. Мравинского, и спустя несколько дней в Москве, в Большом зале консерватории. После многолетнего перерыва Симфония-поэма (Третья симфония) Хачатуряна прозвучала в Москве в исполнении симфонического оркестра Московской филармонии под управлением К. Кондрашина. Арам Хачатурян очень любил это свое детище, так незаслуженно подвергнутое критике. Он объяснял чрезмерную звучность симфонии своим восприятием героической действительности страны, строящей социализм, победившей чуму фашизма.

Ключевые слова. *Арам Хачатурян, 3-я симофния, композитор, советский период, период формализма, 1960-е годы, критика.*

Բարդ ու հակասական եղավ Արամ Խաչատրյանի 3-րդ Սիմֆոնիայի ճակատագիրը: 1947-ին՝ ֆաշիստական Գերմանիայի դեմ տարած հաղթանակն աշխատանքային վիթխարի հաջողություններով նշանավորող սովետական ժողովրդի հոգեկան մեծ վերելքի շրջանում ստեղծված Սիմֆոնիան կատարելապես հաղորդում է այդ տրամադրությունները, այդ վերելքը:

Բայց եղավ այնպես, որ Սիմֆոնիան ընկավ քննադատության հարվածների տակ: Քննադատության հանիրավի հարձակումներին ենթարկվեցին սովետական այնպիսի ականավոր կոմպոզիտորներ, ինչպես՝ Պրոկոֆիևը, Շոստակովիչը, Խաչատրյանը, որոնց ստեղծագործությանը ձևապաշտական և հակաժողովրդական միտումներ էին վերագրվում:

Անցավ մի քանի տարի, շատ մոտեցումներ փոխվեց սովետական արվեստի գեղարվեստական ուղղությունների գնահատման մեջ, սոցիալիստական ռեալիզմի համար մղվող արդարացի պայքարում վերագնահատվեցին ճշմարիտ ժողովրդական գեղարվեստական արժեքները, դրանով իսկ որոշակի դարձավ յուրաքանչյուր արվեստագետի տեղը մեր արվեստի զարգացման մեջ: ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1958 թ. որոշումով վերանայվեցին առանձին կոմպոզիտորների ստեղծագործության գնահատականները, և սովետական արվեստի գաղափարական-գեղագիտական սկզբունքների համար մղվող պայքարն իր ստույգ ուղղությունն ստացավ:

Կրկին սկսեցին կատարվել այդ տարիներին ստվերում մնացած բարձրարվեստ շատ գործեր: Կրկին հնչեցին Խաչատրյանի գրեթե բոլոր երկերը: Եվ միայն 3-րդ

Սիմֆոնիան էր սպասում իր ժամին: Չի կարելի ասել, թե բոլորովին մոռացության էին տվել նրա գոյությունը: Բայց և այնպես, 3-րդ Սիմֆոնիան ասես պոկվել-ընկել էր խաչատրյանական օպուսների շղթայից և մնացել «կաղրից դուրս»:

Այժմ դժվար է բացատրել սրա պատճառը, բայց փաստն այն է, որ Սիմֆոնիայի ուղին դեպի էստրադա լի էր խոչընդոտներով ու խութով: Եվ միայն 1960-ական թվականների սկզբին Սիմֆոնիան առաջին անգամ ձայնագրվեց ձայնապնակի վրա: Նրանց համար, ովքեր գիտեին և սիրում էին կոմպոզիտորի ստեղծագործությունը, բայց չէին լսել երրորդ Սիմֆոնիան, այս անդրանիկ կատարումն ուղղակի անակնկալ էր, յուրատեսակ հայտնագործություն: Հետաքրքրությունն սկսեց մեծանալ այդ գործի նկատմամբ: Լավագույն դիրիժորները ձեռք մեկնեցին նրան: Եվ, կարելի է ասել այդ տարիներին Սիմֆոնիան իր երկրորդ կյանքն ապրեց ավելի ու ավելի հաճախ կատարվելով մեր երկրի մեծ համերգասրահներում:

Սակայն նրա ընկալումը, հանգամանքների բերումով, փոքր-ինչ անսովոր եղավ: Այն ասես հայացք էր դեպի ետ և ոչ թե առաջ: Չէ՞ որ 3-րդ Սիմֆոնիային ծանոթացանք «Սպարտակ» բալետից, սիմֆոնիկ նվագախմբի համար գրված «Տոնական պոեմից» (1952 թ.), ջութակի և նվագախմբի Ռապսոդիայից (1961 թ.) հետո, այսինքն Խաչատրյանի ամենավերջին ստեղծագործություններից հետո: Հետադարձ այս հայացքը լարված է և սևեռուն, հետաքրքրությունը Սիմֆոնիայի նկատմամբ ինչ-որ հանելուկային բան ունի իր մեջ՝ ո՞ւր են այն ձևապաշտական հնարքները, որ երևացել են քննադատների աչքին, ո՞րն է նրա անհաջողության պատճառը: Մի բան պարզ է՝ կոմպոզիտորի համար այդ գործը միշտ էլ սիրասուն զավակ է եղել, այնպիսի մի երկ, որի մեջ կենտրոնացվել են նրա ոճի բնորոշ շատ գծեր, և որից ուղիներ են ծայր առել դեպի հետագա ստեղծագործությունները, մասնավորապես հռչակավոր «Սպարտակ» բալետը:

Մեզ հասկանալի է դառնում, թե ինչու է կոմպոզիտորն այդ թեման ընտրել, հասկանալի է դառնում հերոսական, մոնումենտալ կերպարների նրա ձգտումը, այն, թե Խաչատրյանն ինչպես է կարողացել կենդանի շունչ հաղորդել և մեր օրերին մոտեցնել ազատության մարտիկի լեգենդար կերպարը, թե ինչն է ընկած ինտերնացիոնալ ռեզոնանսի հիմքում՝ «Սպարտակի» ազգային ամբողջ որոշակիությամբ և բարձր քաղաքացիական շնչով հանդերձ:

Այո, իրոք, 3-րդ Սիմֆոնիան շատ բանով կանխագուշակեց այնպիսի մասշտաբային երկի հանդես գալը, ինչպիսին «Սպարտակն» է: Եվ, հատկապես, այդ ժանրի գործի հանդես գալը...

Կոմպոզիտորի անմիջական արձագանքը պատերազմական տարիների իրադարձություններին 2-րդ Սիմֆոնիայում, ապա և հաղթանակին՝ 3-րդ Սիմֆոնիայում, խոստանում էր մի նոր երկի ծնունդ, ուր կսինթեզվեին այդ երկու ասպեկտները՝ պայքարն ու հաղթանակը, ուր սովետական շարքային զինվորի կերպարն արվեստագետի երևակայության մեջ կվերաճեր խորապես ինտերնացիոնալ, պայքարի ու ազատագրության գաղափարն ընդհանրացնող լեգենդար կերպարի:

Ինչ վերաբերում է ժանրին, ապա Խաչատրյանի պլաստիկ ու պարային կերպարների աշխարհն իր դրամատուրգիական կուռ կառուցվածքն ու հոգեբանական խորությունը ձեռք բերեց հենց նրա սիմֆոնիաներում՝ 2-րդում և ապա՝ 3-րդում:

Միաժամանակ, հետևելով կոմպոզիտորի անցած ուղուն՝ սիմֆոնիկ առաջին օպուսներից մինչև 3-րդ Սիմֆոնիան, նկատում ենք Խաչատրյան-սիմֆոնիստի հետաքրքիր աճը, ձևի ու տեմբրային դինամիկայի ասպարեզում նոր լուծումների ձգտումը: Եվ այսօր արդեն դրժվար է պատկերացնել Խաչատրյանի ստեղծագործությունն առանց 3-րդ Սիմֆոնիայի մասշտաբով ու գաղափարական ուժով բացառիկ այդ երկի:

Մտերիմ շունչ, մասսայական լսարանի ձգտում, օրատորիական մոտեցում և միաժամանակ ժողովրդական զանգվածների հետ միաձույլ կապ այսպիսին է Խաչատրյանի տաղանդը, նրա ստեղծագործական աշխարհզգացողության առանձնահատկությունը, որ գալիս է ժողովրդական արվեստի ամենախորունկ շերտերից:

Այս հատկանիշները որոշակիորեն ի հայտ եկան նրա 1-ին Սիմֆոնիայում, գործիքային եռերկությունում՝ ջութակի, դաշնամուրի և թավջութակի Կոնցերտներում, հայրենական պատերազմի տարիներին գրված 2-րդ Սիմֆոնիայում: Եվ ինչն է կարևորը՝ ամեն անգամ, իր ստեղծագործության բոլոր փուլերում Արամ Խաչատրյանը եղել է ժողովրդական իրադարձությունների բուն կենտրոնում երբեք և բնավ չկտրվելով իր երկրի կյանքից:

Խաչատրյանի ստեղծագործական անհատականությունը իր և ժողովրդի հենց այս միասնության մեջ է, ապրումների այս ներդաշնակության և գործուն փոխկապակցության մեջ: Ուստի Խաչատրյանի երկերն իսկույն ճանապարհ են գտնում դեպի բազում ունկնդիրների սրտերը և առինքնում ներքին մեծ ուժով ու անմիջականությամբ:

Այդպիսին է նաև 3-րդ Սիմֆոնիան: Եվ եթե Խաչատրյանը 2-րդ Սիմֆոնիայում մարտնչող ժողովրդի հետ է, ապա 3-րդում ցնծություն ապրող ժողովրդի հետ:

Խաչատրյանի 3-րդ Սիմֆոնիան սովետական երաժշտության ամենատպավորիչ այն երկերից է, որոնց թեման հաղթանակած ժողովրդի բերկրանքն է և ընկած հերոսների հիշատակի մեծարումը:

Սիմֆոնիան (Դո մաժոր) գրված է տասնհինգ մենակատար շեփորի (trombe solo) երգեհոնի և նվագախմբի համար: Հիրավի խաչատրյանական երանգապնակ: Եվ խաչատրյանական վարպետություն: Արտահայտչամիջոցների արտաքին գերաճումով հանդերձ, նվագախմբի հնչողությունը հավաք է, ջինջ, ողողված ինչ-որ ներքին լույսով:

Տասնհինգ մենակատար շեփորները հաղթություն են ավետում: Նրանց զիլ ձայնը տարածվում է հեռու-հեռու ասես ձգտելով ընդգրկել մեր Հայրենիքի անսահման լայնությունները: Այս հանդիսավոր նախանվագի հիմքում

ինտոնացիոն հակիրճ դարձվածք է, որի ընդլայնված կրկնության վրա կոմպոզիտորն ստեղծում է երաժշտական ծավալուն շարժման լարված, ձիգ «մկանունքը»: Մենակատար շեփորների՝ ամբողջ նվագախմբի հնչողության վրա բարձրացող «լուսապայները» իրենց, եթե կարելի է ասել, գործուն ստատիկայով լայնությամբ և բարձրությամբ ծավալվող հնչյունային տարածականության ապշեցուցիչ տպավորություն են ստեղծում:

Եվ ահա, ի հակադրություն նախանվագի, ջութակների կատարմամբ հնչում է գլխավոր թեման՝ երգեցիկ, կրքոտ (poco meno), որ հիշեցնում է 1-ին Սիմֆոնիայի, ջութակի և նվագախմբի Կոնցերտի, «Գայանե» բալետի քնարական կերպարները: Բայց այստեղ ևս Խաչատրյանի քնարական թեմաները հետզհետե դառնում են առնական, ձեռք բերում մի ուրիշ՝ ավելի կրքոտ և գործուն, ավելի պարզորոշ և ամուր նկարագիր: Կոմպոզիտորի քնարական թեմաների այս հոգեբանական փոխակերպումը հետագայում իր հատուկ տեղն ու նշանակությունն ունեցավ «Սպարտակի» պարտիտուրում...

Սիմֆոնիայում շատ մեծ, «ոչ այնքան կազմավորող» դեր են խաղում երգեհոնային միջնանվագները: Երգեհոնը հնչում է ասես նվագախմբի խորունկ խորքերից: Մի շնչով տարածվում է նրա զորեղ հնչողությունը, աճում ու ծավալվում, և թեմայի վիրտուոզ շարժումը կրկին «ետ է հոսում» նվագախումբ, և նորից հնչում են տասնհինգ մենակատար շեփորները...

Երգեհոնի թեման գործողության, շարժման խիստ ընդհանրացված բնույթ ունի, ասես իր մեջ է հավաքումսիմֆոնիայի ինտոնացիոն հատիկները և տեղաբաշխում որոշակի, նախասահմանված կարգով:

Երբ սկսում է հնչել երգեհոնային միջնանվագը, ասես շքեղ, «վերերկրային» երաժշտությունը միանգամից հող ու հիմք է ձեռք բերում: Երգեհոնի հնչողությունը ոչ թե ավելի հանդիսավոր ու վերացական է դարձնում երաժշտությունը, այլ օժտում է երկրային զորությամբ և զսպող ազնիվ ուժերով: Դրան էլ հենց ձգտել է Խաչատրյանը, ցանկանալով իր իսկ խոսքով ասած, «երգեհոնը «հոգևոր» կացությունից հասցնել աշխարհիկի»:

3-րդ Սիմֆոնիայի կերտվածքը հարուստ է նորարարական գյուտերով՝ և՛ ձևի, և՛ տեմբրային դինամիկայի Սիմֆոնիայի այս, ինչպես նաև ուրիշ առանձնահատկություններ, օրինակ, թեմատիկ նյութի ի հայտ գալու և զարգանալու եղանակը, հարմոնիկ լեզվի յուրօրինակությունը և այլն, կարող են լուրջ հետազոտության առարկա դառնալ: Իսկ մենք այս հոդվածում սահմանափակվում ենք երկի ոճական առանձին հատկանիշների բնութագրումով:

Սիմֆոնիան միամաս է, սակայն մոնումենտալ համաձուլվածքի ոճով գրված այս մեկ հատիկ մասը, թեմատիկ նյութի արտահայտիչ փոխկապակցության և հնչյունային գունագեղ զուգորդումների դինամիկայի շնորհիվ, իր մեջ խտացրել է դասական սիմֆոնիկ ցիկլի դրամատուրգիական էությունը:

Յանկանալով «արտահայտել իր մեծ ու հզոր հայրենիքի նկատմամբ սովետական ժողովրդի հպարտությունն ու բերկրանքը» (Սիմֆոնիան նվիրված է Հոկտեմբերյան հեղափոխության 30-ամյակին), Խաչատրյանը որոնել ու գտել է իր երաժշտական գաղափարները դրսևորելու առավել արտահայտիչ ձև: Այո, այստեղ չկա գաղափարական-փիլիսոփայական ծավալուն կոնցեպցիա: Եվ իրոք, հարազատ ժողովրդի հետ բերկրանքի և ցնծության պահն ապրող արվեստագետի միտքը հեռու էր փիլիսոփայական ընդհանրացումներից և հոգեբանական վերլուծումներից: Մանավանդ այնպիսի խառնվածքի տեր արվեստագետ, ինչպիսին Խաչատրյանն է՝ անմիջական, կրքոտ, վառվռուն:

Հստակ, վիմագրային գծանկար, զորեղ, հատու վրձնահարվածներ, հյութեղ երանգապնակ, գունային պարզորոշ հակադրությունների շլացուցիչ գեղեցկություն, ասես նկարիչը վիթխարի պաննո է ստեղծում բազմահազար հանդիսատեսի աչքի առջև:

Սիմֆոնիան, վեպի նման, իր ժանրով կոչված է վերարտադրելու դարաշրջանի ամենածավալուն երևույթները, ամենատիպական կերպարներն ու պատկերները: Այս առումով Խաչատրյանի 3-րդ Սիմֆոնիան գեղարվեստական լիարյուն ու գեղեցիկ մի գործ է, որ ետպատերազմյան տարիների խանդավառությունն է արտահայտում այնպես, ինչպես նրա 2-րդ Սիմֆոնիան՝ Խորհրդային ժողովրդի հերոսական պայքարն իր ազատության համար:

Հեղինակի մասին *ՄԱՐԳԱՐԻՏԱ ԱՇՈՏԻ ՌՈՒԽԿՅԱՆ (ծ, 7.11.1937 թ., ք. Երևան): Ավարտել է Երևանի Կոմիտասի անվ. պետական կոնսերվատորիայի տեսական-կոմպոզիտորական բաժինը (1962 թ.): Աշխատել է՝ Հայկական հեռուստատեսությունում երաժշտական խմբագիր: Հեղինակ է մի քանի վավերագրական ֆիլմերի: Ավարտել է ասպիրանտուրան Մոսկվայում Համամիութենական արվեստաբանության ինստիտուտում (1965-1968, ղեկավար արվեստագիտ. դոկտոր Վ. Ա. Վասինա-Գրոսման:1968-ից ՀՀ ԳԱԱ Արվեստի ինստիտուտի երաժշտական բաժնի ավագ գիտաշխատող է: Արվեստագիտության թեկնածու 1971-ին, արվեստագիտության դոկտոր 2005-ին: Բ. Վ. Ասաֆևի անվ. առաջին համամիութենական մրցույթի դափնեկիր «Հայկական սիմֆոնիա. հետազոտական ակնարկներ» գրքի համար, 1982-ին (տպագրված Ե., Հայկ.ՍՍՀ ԳԱ, 1980 թ., 115 էջ): Հեղինակ է՝ Ավետ Տերտերյան. Ստեղծագործությունը և կյանքը, մենագրության, Ե., Նաիրի, 2002 թ., 246 էջ., Հայ կոմպոզիտորների դիմանկարներ, Ե., Նաիրի, 2009 թ., 234 էջ, Վարդան Ամեմյանի հնչյունի թատրոնը, Ե., Ամրոց Գրուպ, 2015 թ., 86 էջ, շուրջ 100 գիտական հոդվածների ժամանակակից հայ երաժշտության վերաբերյալ՝ հրատարակված ժողովածուներում և գիտական ամսագրերում, և 300-ից ավելի հրապարակախոսական հոդվածների՝ հրատարակված հանրապետության մամուլում: 1972-ից՝ ՀԽՍՀ ԿՄ, 1991-ից՝ ՀՀ ԿՄ, 1995 -ից Հայկական երաժշտության համաժողովի անդամ: Ռ. 2008-ին արժանացել է՝ ՀՀ մշակույթի նախարարության Ոսկե մեդալի: 2011-ին շնորհվել է ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործչի կոչում:*

Արամ Խաչատրյանի ծննդյան 120-ամյակը

About the author: *MARGARITA ASHOT RUKHKYAN (born 07.11.1937) In 1962 she graduated from Theory and Composition Faculty of YSC. After graduation she worked as a musical editor of Armenian Television. She is author of several documentaries. She took a postgraduate course at the All-Union Institute of Art Studies in Moscow (supervisor: Dr. of Arts V. A. Vasina-Grossman, 1965-1968). Since 1968 she has been a researcher at the Department of Music of NAS RA. PhD in Art Studies (1971). Laureate of the All-Union Musicology Competition named after B. V. Asafyev (for the book "The Armenian Symphony: Research Essays", 1982). Doctor of Art Studies (2005). Since 2005 has been a researcher at the Institute of Arts NAN RA. She is author of monographs: "The Armenian Symphony. Research Essays", Yerevan, AS of SSR of Armenia, 1980 - 115 p.; "Avet Terteryan: Life and Work", Yerevan: NAIRI., 2002, 246 p.; "Portraits of the Armenian Composers." Yerevan: NAIRI, 2009, 234 p.; "Vardan Ajemian's Theatre of Sound", Yerevan: Amrots group, 2015, 86 p.. She is author of about 100 scientific works on problems of modern Armenian music published in journals and collections of scientific works, and more than 300 articles published in the republican press. Since 1972 she has been member of CU of Armenia. Since 1995 she has been member of the Armenian Musical Assembly. In 2008 she was awarded a Gold medal of the Ministry of Culture of RA. In 2011 she was awarded the title of Honored Artist of the RA.*

Об авторе: *МАРГАРИТА АШОТОВНА РУХКЯН (род. 07.11.1937) В 1962 году окончила теоретико-композиторский факультет ЕГК им. Комитаса. После окончания работала музыкальным редактором Армянского телевидения. Автор нескольких документальных фильмов. Окончила сспирантуру при Всесоюзном институте искусствознания в Москве (рук. доктор искусств. В. А. Васина-Гроссман, 1965-1968). С 1968 года научный сотрудник отдела музыки ИИ НАН РА. Кандидат искусствоведения (1971). Лауреат Всесоюзного музыковедческого конкурса имени Б. В. Асафьева (за книгу "Армянская симфония. Исследовательские очерки", 1982). Доктор искусствоведения (2005). С 2005-го года ведущий научный сотрудник Института искусств НАН РА. Автор монографий: Армянская симфония. Исследовательские очерки, Ер.: АНАрм.ССР, 1980. - 115 с.; Авет Тертерян. Творчество и жизнь., Ер.: Наири., 2002. - 246 с.; Портреты армянских композиторов., Ер.: Наири, 2009, - 234 с.; Театр звука Вардана Аджемяна., Ер.:Амроц груп., 2015. -86с. Автор окола 100 научных трудов по проблемам современной армянской музыки, опубликованных в журналах и научных сборниках и более 300 статей, опубликованных в республиканской прессе. С 1972 года член СК Армении. С 1995 года член Армянской музыкальной ассамблеи. В 2008 году награждена Золотой медалью Министерства культуры РА. В 2011 году присвоено звание Заслуженного деятеля искусств РА.*